

S trenovanjem prisilimo konja, ki dirja, da dela iz povžite hrane samo meso brez masti. Z dirjanjem in potenjem se namreč zabrani, da se ne dela mast, ki le po nepotrebnem obtežuje živalsko truplo in ovira pregibanje, pretakanje krvi in dihanje. Trenovan konj ne sme biti medel ter mora imeti trdo, ne pa mehko in rahlo meso. Z vajo in pravilno vožnjo se konj nauči takega teka, ki ga najmanj utruja.

Konj, katerega pripravljamo za dirko, naj dobiva redno najboljše krme, ki je zelo tečna. Vode naj dobiva po večkrat, zato da se je ne naužije enkrat preveč, ker veliko vode naredi polna čreva, ki pritiskajo na dihala. Najvažnejše sredstvo za trenovanje je potenje, a konja pri vsem tem ne smemo utruditi. Pripelji spotenega, a ne utrujenega konja v hlev, ki nima prav nič prepiha, pokrij ga z odejo, da se do konca spoti in drgni ga potem, dokler je popolnoma suh. Spraviti ti ga bode treba tolikokrat manj v pot, kolikor manj je uže od narave nagnen k debelosti. Konj, ki je nagnen k debelosti in ki vzlic hudemu potenju ob dobri krmi nastavlja mast, ni za tekmovanje, ker mu bodeš prej noge pokvaril, nego pa ga naredil za dirko sposobnega. Taki konji so navadno tudi leni, s takimi rajši nič ne skušaj. V dirjanji in hitrosti vadi konja polagoma in strogo glej na to, da se nikdar ne utruji. Konj je popolnoma trenovan, kadar ni več čutiti masti po vratu, po ramah in zadnjih stegnih. Takega trenovanja pa pri nas ni treba, zadoštuje, ako vadimo konje na popisani način 3 do 6 tednov, ali pa tudi več ali manj.

Podučne stvari.

Zemljepisni in narodopisni obrazi.

Nabral Fr. Jaroslav.

(Dalje.)

113.

Balon.

Pilat je bil tako navdušen za vožnjo po zraku, da je tako rekoč samo za to idejo živel. Prvi zrakoplavci so posvetili svoje življenje spolnjevanju nove ideje, da-si jej važnosti niso mogli oceniti. Njihovi nasledniki so plovili po zraku samo s tega namena, da podajajo občinstvu redek prizor. Zbog tega nimajo njihova podjetja nikake važnosti. Celi svet pozna imena teh zrakoplavcev, to so bili: Jakob in Elizabeta Garnerin, Charles Green in njegov sin Jurij, gospa Blanchardova, ki so polnili svoje balone s svetečim plinom, ki je cenejši od vodika. Charles Green je izvel več kot 1600 voženj po zraku, spremilo ga je vsega vkup 700 ljudi, seveda, vsak pot po eden ali dva, in med temi je bilo 120 gospej. Green je bil srečen, umrl je 84 let star v Londonu.

Od mnogih voženj naj opišemo eno, in to vožnjo Nadara v balonu „Le Geant“. Čoln tega balona je bil na osobit način narejen. Bil je spleten od španjolske trske, zunaj je bil videti kakor železniški vagon. Imel je dvoje nadstropij, okna in vrata. V njem je bilo vsega, česar človek potrebuje na večdnevnom potovanju. Bila so tu postelje, mize klopi, razni fizikalni aparati, dosta hrane vsake vrste itd. Skoro pol Pariza se je sešlo dne 18. oktobra 1863. l., da vidi, kako se hoče vzdigniti ta silni balon. Ukrcalo se je devet oseb, med njimi Nadar, njegova mlada soproga in poznati zrakoplavec Godard. Na večer so se vzdignili ter odplovili proti severovzhodu. V Parizu je vsak govoril samo o „Geantu“. Vse je željno pričakovalo novosti o njegovem potovanju. Tretjega dne je došla v Pariz vest, da je Geant v Nemški blizu Visle treščil na tla, ko je popreje več časa opletal po tleh in po drevju. Nadar in gospa sta zelo ranjena, in tudi vsi drugi potniki kolikor toliko poškodovani. Le Geant je celo noč drvil proti severovzhodu, šel je preko Belgije ter se vse bolj približeval morju. Na to se je veter sprevrgel ter ga odnesel proti Hanoveranu.

Podobnih nesrečnih zračnih voženj je bilo še več a to vendar ni oplašilo ljudi od daljnih poskusov. Vzlasti naše dni se ljudje radi spuščajo v zrak. Nevarnost biva vedno manjša, ker mnoge nesreče spodbadajo na čim večjo opreznost. Poznate so zabavne vožnje, katere je prirejal Godard tudi v Beču in v drugih evropskih mestih, in so se izvršile vse brez sleharne nesreče.

Mnogo pozornosti je zbudil spekulativni francoski inženier M. H. Giffard. Napravil je „balon captiv“, t. j. balon, ki je bil z vrvjo privezan. Naj ga opišemo. Giffard je oprežno ustrojil svoj balon, da se ogne vsakej nesreči. Vrv, s katero je bil balon privezan, bila je posebno močno spletena z najboljše konopnine. Proti balonu je bila vrv $8\frac{1}{2}$ $\frac{c}{m}$ debela, a proti zemlji $6\frac{1}{2}$ $\frac{c}{m}$. Dolga je bila 600 m . Balon je bil oblečen s sedmero tkanino. Čoln je tehtal 1800 $\frac{h}{g}$, in je imel prostora za 50 oseb. Balon ni bil napolnjen s svetečim plinom, kakor je to v navadi dandanes, temveč z vodikom, da je bil tem laglji in se je laglje in bržeje vzdigal. Moremo si misliti, kolika je bila sila potrebna, da se takov balon more z višine potegniti k zemlji. Delala sta dva parostroja, vsak je imel moči za 150 konj. V tem balonu so se vzdigali ljudje v zrak za prve in druge pariške svetske razstave, 1867. in 1878. l. Mnogi so imeli priliko za 20 frankov se vzdigniti nad Pariz, in z višine 600 m naslajati se z vidikom celega tega veličastnega mesta. Leta 1879. je raztrgal silen vihar tkanino tega balona. Nesreče ni bilo, ker prav takrat ni bilo nobenega človeka v čolnu. Pozneje so napravili takov balon v Londonu. Tudi za svetsko razstavo v Beču 1873. l. so napravili takov „ballon captiv“, ali veter ga je odnesel preje, preden se je kdo v njem vozil. Madjarski kmetje so ga našli na polju in srečno — potolkli. *)

*) Eljen!

Črkostavec.

114.

Balon v vojski.

Kakor smo uže omenili; služili so baloni večinoma samo radovednosti in zabavi ljudstva. Ali bilo je tudi ljudi in priložnosti, kjer so balone upotrebljali za ozbilnejše svrhe. Uže za vojske ob francoskem prevratu 1794. l. je služil balon francoskej vojni, da ogleda neprijateljev položaj. Francozi so spuščali balon v viš na vrvi. Z višine balonove so ogledavali neprijateljevo vojno. Pozneje so opustili to, ker Napoleon je vse vkup zavrgel.

Največo porabo in važnost je dobil balon 1870. in 1871. l., ko je silna nemška vojna obsedla Pariz ter pretrgala vsako zvezo med mestom in zunanjim svetom. Skoz železni obroč, ki so ga Prusi okoli Pariza potegnili, ni mogel nobeden stopiti, treba bi bilo preleteti nad njim. V Parizu se je v ta namen ustanovila družba za zračno vožnjo. Vsakih tri dni so poslali po en balon s Pariza, tudi Gambetta je ušel v balonu s Pariza, da pozove vso francosko na pomoč glavnemu mestu. Razen nosili samo povezke listov in vladin dekret, ki je oznanjal, da hoče dobiti 100 frankov nagrade oni, kateri najde ta povezke ter ga odnese bližnjemu občinskemu načelniku. Se ve da so mnogi ti baloni prišli v roke nemškej vojni. Skoro vsak balon je nosil seboj po nekoliko golobov, kateri so imeli nazaj v Pariz prenesti vesti z dežele. Lahko je bilo spustiti balon s Pariza na deželo, ali težko poslati ga z dežele v Pariz; zato so upotrebljali golobe za donašanje listov. Ali na golobe se ni moglo privezati mnogo navadno popisanih listov. Radi tega so napravljali neizmerno drobne fotografije od listov, katere je človek mogel le s povečalnim steklom prečitati.

Za oblege pariške je šlo z mesta do 70 balonov z ljudmi. Mnogi so izvršili svoj posel, drugi so prišli Nemcem v roke. Za dva se ne zna, kamo sta prišla, pred kot ne sta pala v morje. Osobito čuden je pot, ki ga je napravil, balon „Ville d' Orleans“. Odšel je s Pariza 23. nov. teh velikih balonov so spuščali tudi male, kateri so seboj 1870 l. pred polnočjo. Bila sta v njem zrakoplavca. Rollier in častnik Dechamps. Balon je najpreje letel preko departementa Seine in Oise. Ob 2 $\frac{1}{2}$ zjutraj je bil v okolici mesta Velery-sur-Somme. Tu se je potegnula tako debela megla, da zrakoplavca nista mogla videti, kamo ploveta. Čula sta samo šumenje, ki je bilo včasih slabejše, včasih močnejše. Menila sta, da je to ropot železniških vlakov. Ali kako se prestrašita, kedar se obzorje razvedri in opazita pod seboj neizmerno gladino morsko. Morsko valovanje je provzročalo ono šumenje. Njuno stanje je bilo zelo žalostno. Nista imela ne hrane, ne dovolj obleke, a pomoči se nista mogla nadejati od nikoder. Balon se je bil spustil uže do 1000 m. Pod njima so švigali brodovi, ali večinoma niso opazili njihovih znamenj. Ali če so ju tudi videli, kaj pomaga, ko je balon drvil tako brzo, da ga ni bilo moči dohiteti. Z enega broda, pred kot ne nemškega, strelali so na jadna potnika. Naposled, $\frac{3}{4}$ 12 opazi neka francoska korveta zna-

menja ter se jima oglasi. Rollier koj odpre ventil in balon začne padati. Kedar sta se spustila do morske površine, bil ju je veter uže tako daleč odnesel, da ju korveta ni več mogla doseči. Sedaj je bilo zrakoplavcema hudo pri srcu. Vržeta iz balona zadnji vreči balasta in povezke listov, samo da se zopet vzdigneta. Zdvojenje ju je prevzelo, hotela sta uže zapaliti balon, da tako konec napravita za vselej. Ali na srečo nista mogla v vlažnem zraku narediti ognja. Balon je zopet padal in gleda, tu zapazita vrh jelke, in po tleh sam sneg. Kmalu je pal balon na tla in zrakoplavca sta bila cteta smrti v morju. Ali kako jima je bilo pri srcu v pustej, s snegom odetej gori. Klicala sta, gledala na vse strani, ali nikjer ni bilo sledu niti glasu človeškemu bitju. V tem opazi Rollier sledove, kakor da so sani drčale. Šla sta po tem sledu in prišla naposled čez več ur v prazno, na polupodprto bajto. Tu sta prenočila. Lačna in žejna sta se odpravila zjutraj naprej. Prišla sta slednjič v bajto, ki je bila tudi prazna, ali bilo je v njej neka živeža in drv, tako da sta se najedla in pogrela. Kmalu so prišli tudi domači ljudje. Začudili so se na vso moč opazivši tujca v svojej hiši. Zrakoplavca bi bila rada raztolmačila ta obisk, ali ni šlo, živa duša ju ni razumela. Naposled se domisli Rollier ter nariše balon in izgovarja ime Pariz. Kmetje so ga razumeli sedaj. Pogostili so nesrečnika z največim sočutjem. Zrakoplovca sta povzela z govorjenja kmetov, da sta v Norveškej. Bila sta namreč pri Liffjeldu, 60 zemljepisnih milj od Kristianije. Odšla sta v Kristianijo. Glas o njunej rešitvi se je raznesel kmalo daleč okolo. Povsod ju je ljudstvo radostno pozdravljalo. Balon z vsem, kar je v njem bilo, tudi golobe in povezke listov, našli so pozneje.

115.

Poraba balona v znanstvene svrhe.

Balon so ljudje koj s početka rabili v znanstvene svrhe. Leta 1804. sta se lotila takove znanstvene ekspedicije Biot in Gay Lussac, člana francoske akademije. Njun pot je obrodil dobrega plodu, odkrila sta namreč stvari, katere so razpršile neke krive nazore. Kmalu potem se je vzdignil sam Gay-Lussac z balonom v višino 7016 m nad morjem. V tej silnej višini je kazal toplomer 9° pod ničlo, a na zemlji + 27°. Zrak je bil gori zelo suh. Gay-Lussac ga je prinesel v dobro zaprtih steklenicah na zemljo, in našli so, da so njegove sestavine prav takošne, kakoršne so sestavine zraka, ki ga dišemo na površini zemlje.

V Angleškej se je vzdignil zrakoplavca Glaisher 1862. in 1863. l. v višino 11.000 m. V tej silnej višini je naravno zrak zelo redek. Glaisher in spremljevalec njegov Cowell se nista zavedela vsled tega, samo na svojih pripravah sta spoznala, da sta bila res tako visoko. Vkljub temu je dal njun pot znamenitih podatkov o padanju temperature v velikih višinah. Potrdil je, da je gori velika struja toplega zraka, ki se giblje od jugozahoda proti severovzhodu. Ta struja bi odgovarjala Golf streamu v atlantkem oceanu. V obče se je videlo

Glaisheru, da so v višini zračne struje pravilnejše in brzeje od onih na zemlji. Nebes je bil ob tej plovitbi zelo oblačen. Glaisher je videl v najvišjih višinah, do katerih je došel, še visoko nad seboj oblake. Čim više se človek popenja, tem reji je zrak, tem brzeje mora dihati. Glaisher pripoveda, kako je ta redki zrak na njega uplival. Pri 5000^m so mi pomodrinele ustnice, v večji višini so mi postale črne, srce mi je tolklo močno, v višini 9000^m se nisem več zavedel.

V najnovejšem času je vzbudil po vsem naobraženem svetu veliko sočutje tragični konec zračne plovitbe, katero so napravili v znanstvene svrhe Gaston Tissandier, Crocé-Spinelli in Sivel. Od te trojice se je vrnil samo prvi živ na zemljo. Balon „Zenith“, v katerem so se spustili, bil je previden z vsemi potrebnimi fizikalnimi aparati. Zrakoplavci so vzeli tudi v mehovih čistega kisika, da imajo česa za dihanje, kedar pridejo v ono silno višino, v katerej je zrak tako redek, da v njem ni dosta tega plina, ki je za dihanje toli potreben. Dne 12. aprila 1875. l. ob 12. uri in 25 min. se je vzdignil „Zénith“ s Pariza. Zračna temperatura je bila 5 st. pod ničlo. Crocé-Spinelli je imel znanstvena opažanja, dočim je Sivel vodil balon. Četrta na dve so bili v višini 7000^m, zračna temperatura je bila 10 st. pod ničlo. Gaston Tissandier, edini, kateri se je s tega pota vrnil, pisal si je ta čas v balonu bilješke. V pismu na predsednika pariške akademije, javil je svoje bilješke.

Čitajmo. „Sivel in Crocé-Spinelli sta zelo blede. Tudi meni je zelo slabo. Jaz dišem kisik, to me nekoliko oživlja. Neprestano se vzdigamo. Sivel mi pravi: Imamo še mnogo balasta. Ali ga hočem nekoliko izsuti? — Kakor hočete. — Potem vpraša isto Crocé-Spinellia. Ta mu z glavo pritrdi, da le. Sivel odveže tri vreče peska, katere so visele ob balonu. Pesek se je vsul na zemljo, a mi smo se s silno brzino vzdigali. Sedaj se čutim tako slabega, da ne morem glave obrniti, da vidim svoja sopotnika. Rad bi vzdignil cev, da dišem kisik, ali ne morem roke premakniti. Gledam, 8000^m visoko smo. Hočem to povedati, a ne morem obrniti jezika. Oči mi vkup lezejo. Nezavednost me objema.“

„Ob enej uri in 38. minuti, pa ob 2. uri in 8. min. sem se prebudil, a za malo časa. Balon pada z veliko brzino, odvežem vrečo peska, da zmanjšam brzino padanja. Zapisal sem: Padamo, temperatura 8° pod ničlo. Sivel in Crocé ležita nezavestna na podu čolna. Zopet me objema nezavednost. Nekdo me je zbudil, trese me za ramo. Crocé je. Vrzite balast, mi padamo, zavpije nad menoj. Nisem mogel tega učiniti, pač pa sem videl kako je Crocé vrgel balast. Zopet me nezavednost objema. Kaj se je pozneje godilo, ne vem. Menim, da je tako olahkočeni balon še enkrat se vzdignil v silno višino. Ob 3. uri 15. min. odprem oči. Balon je padal s strašno brzino, čoln se je zelo gugal. Poklekнем in potresem Sivela in Crocéa za rami ter vpijem: Sivel, Crocé, izbudita se. Moja drugova ležita zgurena. Vsak je glavo zavil v plašč. Vzdignem jma glavi in pogledam v obraz. Grozno! Sivelu obraz je črn, oči

ima zaprte, usta pa odprta in s krvjo zalita. Takošen je bil tudi Crocé. Zgrozil sem se. Balon drvi s silno brzino proti zemlji. Izpraznim zadnji dve vreči balasta. Balon dalje pada. Izpustim sidro. Čoln udari silno ob zemljo, sidro ne prime. Veter nese balon dalje. Odprem ventil. Tako sem došel ob 4. uri na zemljo.“

Oba nesrečna zrakoplavca so pokopali 20. aprila 1875. l. na pokopališču Père la Chaise v Parizu.

(Dalje nasl.)

Politične stvari.

Govor drž. poslanca Tonklija

v državno-zborski seji dne 8. maja 1889.

(Dalje.)

Preidem sedaj na drugo polje. To zadeva reševanje slovenskih vlog pri nadsodiščih, višjih stopnjah.

Priznati moram v pohvalo apelacijskega sodišča v Gradci, da je vsaj glede slovenskih vlog, kjer dohajajo tudi slovenske razsodbe in apelacije, izdala naredba, po kateri mora prva stopnja prevajati razsodbe slovenski ter jih v slovenskem jeziku vračevati strankam.

Kakó se pa godi v Trstu? V Trstu dobivamo na slovenske vloge, rekurze in razsodbe prve stopnje le italijanske ali nemške rešitve. To vendar ne more biti v smislu pravosodja, v smislu današnje izjave Nj. ekscelencije, da se namreč imenujejo uradniki po potrebi naroda in po državnem temeljnem zakonu. Pravica kakor potreba govori za slovenske rešitve, in upam, Nj. ekscelencija bo zadosti mož, da bo tudi od teh uradnikov zahteval, naj se postopa po pravici in po potrebi naroda, izdajajo na slovenske vloge tudi slovenske razsodbe. To se mora tem lažje storiti, ker so pri apelacijskem sodišči v Trstu nastavljeni uradniki, ki so takó slovenskega, kakor hrvatskega jezika zmožni; zaradi tega nikakor ni prav, da dobivamo od tega sodišča, ki bi bilo vendar dosti zmožno, rešitve v tujem jeziku.

Toda tudi postopanje, kakoršno je priljubljeno pri apelacijskem sodišči v Gorici, ni pravilno, ker nasprotuje sodnji instrukciji, katera je bila s cesarskim patentom iz leta 1853, drž. zak. št. 81, potrjena, ter ne ugaja § 197 in sl. in osobito ne § 211, po katerem bi se morale razsodbe izdajati s podpisom sodiščnega načelnika in ekspeditnega predstojnika.

Prosimo tedaj, da se odpravi to nepostavno ravnanje. Ker so pri graškem apelacijskem sodišči svetniki, ki so popolnoma slovenščine zmožni, pri tem ni nikakoršnih težav. Pri prevodih pa ni takó lahko uživeti se v duha razsojujočega sodnika. Dostikrat postane lahko prevod drugačen od izvirnika. kar bi